УДК 330.34:669(477)

С. О. Бесараб,
здобувач кафедри економіки підприємства,
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, м. Київ

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ МЕТАЛУРГІЙНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

S. Besarab,
Competitor of the Department of Economics of Enterprise, Kyiv National Economic University, Ukraine

MODERN TRENDS IN METALLURGICAL COMPANIES IN UKRAINE

Статтю присвячено аналізу сучасного стану вітчизняних металургійних підприємств, їх місця в економіці країни та перспектив подальшого розвитку. Аналіз здійснюється з урахуванням сучасних тенденції розвитку світової металургії, їх впливу на вітчизняну металургійну галузь і фактичний стан самих підприємств. Особливу увагу в статті приділено питанням консолідації металургійних компаній як реального механізму зниження негативних наслідків кризи на світовому ринку, а також проблемам внутрішнього споживання вітчизняної металопродукції.

This article is devoted to the current state of Ukrainian metallurgical enterprises, their place in the economy and prospects for further development. In the article the current trends of the global steel industry, metallurgical industry of Ukraine and the actual state of Ukrainian metallurgical enterprises. Particular attention was paid to the consolidation of steel companies as a mechanism of reducing the negative effects of the crisis on the world market and the problems of domestic consumption of steel products in Ukraine.

Ключові слова: металургія, металургійні підприємства, сучасний стан, консолідація, перспективи розвитку.
Key words: metallurgy, steel industry, current status, development prospects.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Металургійна галузь завжди перебувала в центрі уваги економічного життя України, залишаючись фундаментом вітчизняної промисловості. Проте негативні тенденції світової металургії (криза надвиробництва і надлишок виробничих площ), а також сучасний стан вітчизняної металургії (високий рівень зносу основних промислово-виробничих фондів, високий рівень собівартості продукції і низький рівень продуктивності праці), перетворили металургійну галузь із "локомотива" української економіки в одну з її найбільш проблемних галузей, скоротивши обсяги виробництва вітчизняних підприємств до рівня десятирічної давнини.

Сучасний стан вітчизняних металургійних компаній характеризується значною техніко-технологічною відсталістю, високою енерго- і ресурсомісткістю виробництва, значним екологічним навантаженням на довкілля. При цьому в зоні найвищих фінансово-економічних потрясінь опинилися великі та середні металургійні підприємства, які є основою металургійного комплексу України і потребують подальшого економічного розвитку на умовах активізації їх інвестиційної діяльності.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженням питань розвитку металургійної галузі України та її профільних підприємств присвячено безліч робіт вітчизняних та іноземних вчених, серед яких слід виділити роботи Амоши А.І., Большакова В.І., Мінаєва О.А., Залознової Ю.С., Збаразької Л.А., Макогон Ю.В., Лютової О.С., Андрєєва В.В., Гунько В.І. та ін. Проте багато проблем сучасного розвитку підприємств металургійної галузі потребують подальшого дослідженя.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є виявлення тенденцій та перспектив подальшого економічного розвитку вітчизняних металургійних підприємств.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Особлива значущість металургії пов'язана з багатьма факторами, що визначають її ключові позиції та роль в економіці країни. Найважливішим з них є те, що українська металургія одна з небагатьох у світі, яка базується на власних ресурсах, які включають значні власні запаси залізної і марганцевої руд, коксівного вугілля, флюсів, вогнетривких глин та інших мінеральних ресурсів. У числі найбільших підприємств знаходяться 19 металургійних підприємств, 12 трубних заводів, більше 20 метизних підприємств, а також понад 100 підприємств з переробки металобрухту та відходів. Частка металургійної галузі в основних фондах промисловості становить близько 14%, а чисельність працюючих — близько 10% від загального числа, зайнятих у промисловості [1, с. 4—6].

Наявність у країні ряду великих металургійних підприємств дозволяє Україні обіймати вагомі позиції серед світових виробників чорних металів та входити в ТОП-10 країн із виробництва сталі. Провідними металургійними підприємствами України є комбінатами повного циклу, що входять до складу інтегрованих гірничо-металургійних компаній з широкою природою корпоративних відносин.

В останні роки металургійні підприємства країни поставляли на світовий ринок до 85% виробленої продукції [2], що зумовило суттєву залежність металургійного комплексу України від ситуації на світовому ринку чорних металів. Тому для успішної діяльності вітчизняних металургійних підприємств слід повною мірою враховувати світові тенденції розвитку металургії, серед яких останнім часом спостерігається загострення конкуренції в умовах спаду темпів приросту глобального споживання металу (особливо в період світової економічно-фінансової кризи); підвищення вимог до якості металопродукції; пріоритетний розвиток сучасних сталеливарних технологій і створення гнучких високоефективних технологічних комплексів.

Аналіз світових тенденцій розвитку металургійної галузі свідчить про постійне зростання загальносвітового виробництва сталі протягом останніх десяти років. При цьому склад топ-10 країн — лідерів з виробництва сталі протягом останніх років кардинально не змінився. За підсумками 2015 р. до нього увійшли Китай, Японія, Індія, США, Росія, Південна Корея, Німеччина, Бразилія, Туреччина, Україна [3]. Крім того, за підсумками 2015 р. до світових лідерів наближаються Італія і Тайвань, при цьому остання разом з Китаєм, Індією, Японією і Південною Кореєю утворює так звану "сталеву п'ятірку" Азіатського регіону з загальною часткою 68,2% світового виробництва сталі.

Такий розподіл сил між основними гравцями світового ринку металургії визначає значущість Азіатського регіону, економічна політика якого формує основні тенденції розвитку металургії та зумовлює зміну напрямів потоків сировини і готової продукції, різке зростання цін на залізорудну сировину і кокс, значне зростання транспортної та енергетичної складової у собівартості готової продукції, скорочення виробництва через дефіцит і дорожнечу сировини на підприємствах США і Європи.

Разом із тим несприятлива економічна кон'юнктура в європейській металургійній галузі, а також традиційно більш висока собівартість виробництва рідкої сталі в порівнянні з країнами Азіатського регіону, призвели до закриття або призупинення компаніями сталеплавильних потужностей та реструктуризації ними своїх європейських активів. У результаті в європейській металургійній галузі фокус переміщається з виробництва рідкої сталі на виробництво кінцевої продукції з високою доданою вартістю, попит на яку більш стабільний.

Уповільнення темпів зростання промислового виробництва в країнах, що розвиваються, та його скорочення в розвинених країнах, яке спостерігається протягом останніх років, призвели до відповідного уповільнення темпів споживання сталі та зменшення завантаження потужностей, і, як наслідок, зниження попиту та цін на металургійну сировину. Згідно з даними Всесвітньої асоціації сталі (World Steel Association) глобальне споживання сталевої продукції протягом 2007—2014 рр. збільшилося на 26% з 1225 млн т — у 2007 році до 1543 млн т — у 2014 році, а темпи зростання в останні п'ять років складали від 2% до7 % проти 14% в 2010 році [3].

При цьому поглиблення дисбалансу між обсягом споживанням металопродукції і обсягом виробництва сталі протягом останніх років призводить до зміщення центрів виробництва і споживання в країни, що розвиваються (країни Азіатського регіону), у той час як значна частка виробничих потужностей в розвинених економіках світу залишається незадіяною, що веде до хронічного не завантаження виробничих потужностей. На цей час саме існування надлишкових виробничих потужностей є однією з основних причин кризи світової металургії.

Реальним механізмом зниження негативних наслідків кризи на світовому ринку металопродукції стала консолідація металургійної галузі, яка відбувається згідно з загальними принципами глобалізації економіки і світового поділу праці та передбачає зміну центрів зростання виробництва, перерозподіл природних і енергетичних ресурсів, створення транснаціональних промислових гігантів.

Така тенденція чітко простежується і у вітчизняній металургійній галузі, де рівень консолідації забезпечується трьома найбільшими українськими холдингами (група Метінвест, корпорація Індустріальний Союз Донбас, група Інтерпайп) у розмірі понад 70% внутрішнього ринку України, а з урахуванням ВАТ "АрселорМиттал Кривий Ріг" (ВАТ "Криворіжсталь"), що увійшла до складу світового лідера металургійної галузі — корпорації ArcelorMittal, — близько 90% внутрішнього ринку України.

Історія металургійної галузі України свідчить про те, що її консолідація відбувалася переважно в двох напрямах: через придбання вітчизняними металургійними промислово-фінансовими групами закордонних активів, на найбільш закритих для української металургійної продукції ринках, переважно в Європі і Америці, та через придбання іноземними фінансово-промисловими групами активів в Україні.

Перший напрям зумовлений наближенням до перспективних ринків збуту та нівелюванням тарифних і нетарифних бар'єрів, збільшенням обсягів експорту металургійної продукції високих переділів; зменшенням вразливості вітчизняного гірничого металургійного комплексу від зовнішніх негативних впливів; забезпеченням доступу до додаткових фінансових ресурсів на міжнародних фінансових ринках, які необхідні для подальшого розвитку українських металургійних комбінатів з метою отримання статусу повноцінних гравців глобальної економіки. Такий шлях консолідації притаманний металургійним компаніям, які забезпечені власними джерелами сировини, проте потребують виходу на більш перспективні ринки збуту та/або оптимізацію логістичного забезпечення. При цьому, якщо на початку процесів консолідації в металургійній галузі України вітчизняні компанії скуповували в Європі і Америці "все підряд", тільки щоб мати можливість заявити, що група

володіє активами в "цивілізованих" країнах, то сьогодні вітчизняні промислово-фінансові групи ретельніше підходять до вибору зарубіжних активів з точки зору прибутковості і перспективності вкладень.

Другий напрям консолідації металургійній галузі України зумовлений тим, що українські металургійні комбінати, які не забезпечені власною сировиною, опинилися у вкрай невигідному становищі та змушені були створювати альянси виробників сталі і прокату з власниками джерелами сировини. Найяскравішим прикладом консолідації вітчизняної металургійної галузі через придбання іноземними фінансово-промисловими групами активів в Україні є придбання одним з найагресивніших у світі металургійних концернів Mittal Steel українське металургійне підприємство ВАТ "Криворіжсталь", що в подальшому дозволило не тільки успішно здійснити об'єднання двох світовим гігантів (Mittal Steel і Arcelor), а й стати світовою металургійною компанією "номер 1".

Основними чинниками, що підштовхують вітчизняні металургійні компанії до консолідаціє, є: зростання загальносвітового обсягу випуску сталі, який веде до загострення внутрішньогалузевої конкуренції через появу нових компаній, що пов'язано з підвищенням попиту на сталеву продукцію; висока ринкова концентрація у сфері виробництва залізної руди в порівнянні зі сталевою індустрією, що призводить до дисбалансу відносин між покупцями і постачальниками залізорудної сировини та вигоді останніх; слабкий вплив виробників сталі на ринкові ціни своєї продукції, що не дозволяє впевнено прогнозувати майбутні грошові потоки; зростання витрат, викликані збільшенням цін на сировину та енергоносії, які при консолідації можна знизити за рахунок синергетичних ефектів.

На тлі характерного для сучасного світового ринку металопродукції перевищення пропозиції над попитом в поєднанні з активними геоекономічними зрушеннями центрів виробництва та споживання сталі українським металургійним компаніям дуже складно конкурувати не тільки з провідними світовими металургійних гігантами, а й з найближчими своїми конкурентами. Виробничі потужності українських металургійних підприємств, що залишилися в спадок від Радянського Союзу, забезпечили Україні позиції одного із значущих гравців на світовому ринку металопродукції, що входить до топ 10 світових лідерів з виробництва чавуну і сталі. Проте дві найжорстокіші кризи в середині 90-х років минулого століття і 2008—2009 рр. негативно вплинули на металургійну галузь України, суттєво знизивши обсяги її виробництва. Крім того, останнім часом ця галузь опинилася в центрі зовнішніх і внутрішніх політичних процесів, які набули цілком самостійного значення, а неможливість їх позитивного врегулювання тільки погіршують стан вітчизняної металургії. Вихід з цих криз і процесів супроводжується зниженням обсягів виробництва та неспроможністю вітчизняних підприємств досягти своїх докризових показників.

Тільки протягом 2007—2015 рр. скорочення основних видів металургійної продукції досягло по сталі - 37,3%, по чавуну — 30%, по прокату готових чорних металів — 41,6%. Таким чином, за останні вісім років Україна щорічно втрачала понад 2 млн т сталі і понад 1 млн т чавуну та прокату, знижуючи рентабельність вітчизняних металургійних підприємств практично вдвічі.

Аналіз основних економічних показників вітчизняних металургійних підприємств протягом останніх років свідчить про їх катастрофічне падіння в порівнянні з докризовим рівнем. Тільки по найпотужнішій вертикально-інтегрованій українській компанії Метінвест показник операційного прибутку скоротився в 3,6 раз: з 3 961 млн дол. США в 2008 році до 1 105 млн дол. в 2014 р., показник EBITDA — в 1,8 раз: з 4 769 млн дол. США в 2008 р. до 2 702 млн дол. США в 2014 р., а показник чистого прибутку — в 17,6 раз: з 2 803 млн дол. США в 2008 р. до 159 млн дол. США в 2014 р. [4]. Загалом консолідований чистий прибуток українських металургійних підприємств, який міг би стати джерелом їх подальшого розвитку, за даними Державного комітету статистики скоротився протягом 2007—2014 рр. практично в 10 разів та є наслідком суттєвого скорочення обсягів виробництва самих підприємств і зниження індексу промислової продукції безпосередньо металургійної галузі — на 21,4% [5].

Проте не тільки світова економічна криза та політична ситуація в Україні, призвели до негативних тенденцій в розвитку металургійної галузі та її підприємств. Сучасний стан останніх характеризується значною техніко-технологічна відсталістю, високою енерго- і ресурсомісткість виробництва, значним екологічним навантаженням на довкілля, оскільки основні виробничі потужності провідних підприємств металургійної галузі були спроектовані і побудовані ще в 70-ті роки і раніше, а подальший розвиток виробництва здійснювався, в основному, за рахунок збільшення завантаження існуючих потужностей. Отже, зростання виробництва досягалося без істотної модернізації промислово-виробничих фондів.

Проте найголовнішою проблемою вітчизняної металургії є відсутність вагомого внутрішнього ринку, успадкована ще з радянських часів, коли чорна металургія УСРР створювалася і працювала задля забезпечення сусідніх республік рядовою сталлю. Наслідком цього стала значна експортна складова металургійної галузі незалежної України, яка досягає близько 86,9% від виробленої металопродукції. Для більшості світових лідерів з виробництва сталі, зокрема Китаю, Японії, Росії, Південної Кореї, домашній (внутрішній) ринок є пріоритетним. Для України внутрішній ринок сталі сприймається за залишковим принципом, віддаючи перевагу вирішенню проблем її експортної складової.

Така політика внутрішнього споживання металопродукції, зважена на економічну нестабільність у країні та скорочення потреб будівництва і машинобудування як основних споживачів вітчизняного прокату, спровокувала ще більше зменшення внутрішнього споживання металу. Тільки за 2007—2014 рр. обсяги видимого споживання металопродукції скоротилися в двічі (з 8,1 млн т у 2007 р. до 4,3 млн т у 2014 р.), склавши всього 0,3% світових показників.

Вузькість внутрішнього ринку створила умови експортної орієнтації вітчизняних металургійних підприємств, які сьогодні забезпечують близько 20% валютних надходжень в Україну (проти 40% в 2009 р.), а на-

Таблиця 1. Фінансові результати до оподаткування металургійних підприємств України у 2015 році, млн грн.

Підприємства за розміром	Фінансовий результат – прибуток, «-» збиток	Підприємства, які отримали прибуток		Підприємства, які отримали збиток	
		фінансовий результат - прибуток, «-» збиток	у % до загальної кількості підприємств	фінансовий результат - прибуток, «-» збиток	у % до загальної кількості підприємств
Великі підприємствам	-42 637,7	5 799,9	26,7	-48 437,6	73,3
Середні підприємствам	-3 663,3	2 654,1	69,2	-6 317,4	30,8
Малі підприємствам	-760,2	804,2	74,5	-1 564,4	25,5
Всього по галузі	-47 061,2	9 258,2	73,6	-56 319,4	26,4

магання вітчизняних металургійних підприємств продовжувати нарощувати експорт металопродукції протягом останніх років не увінчалися успіхом через активізацію Китаю в Азіатському регіоні і Туреччини на Близькому Сході.

Висока експортна складова металургійної галузі Україна і її залежність від кон'юнктури світового ринку ускладнюється слабким становищем вітчизняних металургійних підприємств, більшість з яких в умовах нинішньої світової кризи опинилися на межі виживання. В зоні найвищих фінансово-економічних потрясінь опинилися великі та середні металургійні підприємства, які є основою металургійного комплексу України та формують близько 98% фінансового результату галузі (табл. 1) [5].

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи існуючі тенденції розвитку металургійних підприємств України, слід констатувати, що сучасний стан металургійної галузі України та її профільних підприємств характеризується:

— техніко-технологічною відсталістю виробництва з високим рівнем мартенівської сталі в загальному обсязі виплавки сталі та невисокою часткою безперервного розливання сталі в загальному обсязі її випуску;

— високим рівнем зносу основних промислово-виробничих фондів, завищеною енерго- і ресурсомісткістю виробництва, значним екологічним навантаженням на довкілля;

— незбалансованою структурою експорту та імпорту металопродукції, коли продукція з низькою доданою вартістю складає практично весь обсяг експорту, а продукція з високою доданою вартістю (готова продукція) надходить від закордонних виробників, знижуючи прибутковість вітчизняних металургійних підприємств;

— вузькістю внутрішнього ринку збуту металургійної продукції і, як наслідок, надзвичайну чутливість до коливань економіки країн-імпортерів українського металу.

Накопичений потенціал ще з часів радянської економіки забезпечив виживання металургійного комплексу України протягом десятиріч, проте не став основою стратегії динамічного розвитку цього виду економічної діяльності.

Вирішення проблем вітчизняної металургії в умовах глобальної конкуренції можливе лише за умов подальшої консолідації металургійної галузі шляхом створення високотехнологічних виробництв в рамках інтегрованих структур, що об'єднують активи і можливості своїх профільних підприємств з метою досягнення взаємовигідних цілей у довгостроковій перспективі. Подальший розвиток цих підприємств має відбуватися через посилення інноваційної складової виробництва, втілення енерго- і ресурсозберігаючих технологій, створення продукції з високою доданою вартістю, орієнтацію переважно на виробництво високоякісних сталей і спеціальних видів продукції. Саме тому одним з першочергових завдань для вітчизняної металургії є підвищення інвестиційної привабливості усіх сегментів інвестиційного ринку і, насамперед, металургійних підприємств, оскільки вони мають високий потенціал щодо інноваційного розвитку.

Література:

1. Українська металургія: сучасні виклики та перспективи розвитку: монографія / Амоша О.І., Большаков В.І., Мінаєв О.А., Залознова Ю.С., Збаразська Л.О., Макогон Ю.В. — Д: НАН України, Інститут економіки промисловості, 2013. — 114 с.

2. Офіційний сайт об'єднання підприємств "Металургпром" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://metallurgprom.org

3. Всесвітня асоціація сталі (World Steel Association) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://www.worldsteel.org/statistics/statistics-archive/yearbook-archive.htm

4. Офіційний сайт Метінвест [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.metinvestholding.com

5. Державна служба статистики України. — Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua

References:

1. Amosha, A.I. Bol'shakov, V.I. Minayev, A.A. Zaloznova, Y.S. Zbarazskaya, L.A. Makogon, U.V. (2013), "Ukrainskaya metallurgija: sovremennye vyzovy i perspektivy razvitija" [Ukrainian metallurgy: Current Challenges and Prospects], Donetsk, National Academy of Sciences of Ukraine, Institute of Industrial Economics, 114 p.

2. Official site of business combinations "Metalurgprom" (2016), Available at: http://metallurgprom.org (accessed 10 September 2016).

3. Official site of World Steel Association (2015), Available at: https://www.worldsteel.org/statistics/statistics-archive/yearbook-archive.htm (accessed 13 March 2016).

4. Official site of Metinvest (2016), Available at: http://www.metinvestholding.com (accessed 23 September 2016).

5. Official site of the State Statistics Service of Ukraine (2016), Available at: http://www.ukrstat.gov.ua (accessed 23 September 2016).

Стаття надійшла до редакції 05.12.2016 р.